

ZBIGNIEW BUKOWSKI

TYMCZASOWE SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH W BISKUPINIE, POW. ŻNIN, NA STANOWISKU 2a W R. 1955

Badania na st. 2a prowadzone były w okresie od 24 lipca do 10 sierpnia 1955 r. w ramach Archeologicznego Obozu Szkoleniowego przez dwa zespoły studenckie, liczące razem 19 osób, a pozostające pod kierownictwem instruktorów mgr T. Wiślańskiego i mgr Z. Bukowskiego. Teren badany obejmował szczyt oraz płd.-wsch. zbocze wzgórza zwanego „Góry” i był kontynuacją prac lat poprzednich¹.

Wykopy zostały uprzednio przygotowane przez F. Maciejewskiego w celu zaznajomienia z tego typu faktami kulturowymi gości przybyłych na I Sesję Archeologiczną IHKM PAN w początku maja 1955 roku. Biskupin zwiedzili wówczas prof. dr C. Daicoviciu, dr E. Patek i prof. dr K. Mijatev w towarzystwie prof. dr Z. Rajewskiego i dr W. Szafrąńskiego. Odsłonięto wówczas paleniska i wyeksplorowano połowę jamy XXX. Znaleziono poza jamą dłuto żelazne, podobne do typu występującego na półwyspie biskupińskim (st. 4). Na szczycie wzgórza wykonano dwa wykopy. Wykop pierwszy obejmował ar IId i częściowo wchodził we wsch. część aru Id; natomiast wykop drugi — płd.-zach. część aru Id, wchodził w ar Ie oraz w ar znajdujący się na zachód, a nie oznaczony kolejnym numerem. Wykop ten miał kształt nieregularny. Ponadto prowadzono badania na płd.-wsch. stoku wzgórza w odległości około 100 m na płd. od wspomnianych wykopów, a około 40 m na płn. od drogi biegnącej u podnóża wzgórza, zgodnie z namarami, jakie wykonano wiosną od założonych wówczas pali-ków orientacyjnych do stwierdzonych w trakcie specjalnej orki wiosennej śladów jam i palenisk w postaci czarnej, spopielonej ziemi. Na tym terenie nie została wówczas w czasie badań założona siatka arowa.

Na obu wykopach została zdjęta prawie w całości warstwa brunatnoszarej próchnicy ornej, posiadającej domieszkę piasku; miąższość jej wynosiła 20—25 cm. Pod nią wystąpiła przemieszana warstwa gliny z dużymi smugami jasnożółtego i białego piasku. Wszystkie jamy i paleniska na obu wykopach zostały już odsłonięte przed rozpoczęciem badań w ramach A. O. S.

W wykopie pierwszym zbadano palenisko XXIX, znajdujące się w płd. części wykopu oraz jamę wędzarską XXX, w rogu płn.-wsch.

Palenisko (XXIX) posiada kształt owalny, długości około 2,5 m i szerokości około 1,2 m, oraz grubość warstwy do 30 cm. Wkopane było ono w całość jasnożółty i wypełnione czarną ziemią o bardzo dużej domieszce popiołu i węgielków drzewnych. W części środkowej paleniska, wzdłuż jego osi dłuższej stwierdzono skupienie drob-

¹ Por. Z. Bukowski, L. Rauhut, *Wyniki badań wczesnośredniowiecznych wędzarni z miejscowości Biskupin, pow. Żnin, stan. 2a, za lata 1950—1956*, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. 6 (w druku).

nych, przepalonych kamieni oraz dużej ilości ceramiki wczesnośredniowiecznej, górą obtaczanej, o czarnej powierzchni (wynik odymiania w trakcie używania) oraz czerwonym kolorze w przełomie. Domieszkę schudzającą stanowił piasek oraz drobno tłuczony granit. Niektóre fragmenty zdobione są ornamentem poziomych rowków, wykonanych narzędziem grzebieniastym lub rylcowym kilkuzębny. Naczynia są cienkościenne, o kształcie silnie zwężającym się ku dołowi — jajowatym. Ponadto natrafiono na pewną ilość drobno połupanych kości, jak również znaleziono gliniany przęślik dwustożkowy, zdobiony na powierzchni ornamentem poziomych rowków.

Jest to pierwsze palenisko tego kształtu i rozmiarów, stwierdzone na stanowisku 2a. Nie wyłącza się jednak możliwości, iż mamy tu do czynienia z podwójnym paleniskiem, chociaż układ warstw na to nie wskazuje. Prawdopodobnie związane jest ono z jamą wędzarską XXX, na co wskazują znalezione kości i łuski rybie. O intensywnym jego używaniu świadczą rozmiary, grubość warstwy oraz przepalenie kamieni.

Jama XXX (ryc. 1) o kształcie gruszkowatym, wysokości około 130 cm oraz szerokości u góry około 95 cm, u dołu do 155 cm, wykopana była w calcu jasnożółtym. W górnej części wypełniona była ciemnobrunatną próchnicą z domieszką popiołu i węgielków drzewnych, w dolnej natomiast regularnymi warstwami popiołu i gliny przemieszanej z piaskiem i grudkami polepy. W górnej części jamy natrafiono na luźno rozrzucone kamienie. Ponadto w wypełniku jamy znaleziono duże rybie kości, kręgi oraz łuski, jak również kości zwierząt oraz okładzinę kościaną, prawdopodobnie noża, z otworem w górnej części dla zawieszania (ryc. 2a), i przęślik gliniany dwustożkowy o zaokrąglonych brzegach. Ceramiki natomiast mamy zaledwie kilka fragmentów, są one analogiczne do znalezionych w palenisku XXIX. Wydaje się przeto, że jama i palenisko są sobie współczesne i tworzą zespół. Warto zaznaczyć, że wędzono również w tej jamie i mięso, na co wskazują znalezione na dnie kości zwierzęce.

Między wspomnianą jamą a paleniskiem natrafiono na dwa nieduże skupiska kamieni. W jednym z nich odkryto szereg fragmentów średniowiecznej lub nawet późniejszej ceramiki tocznej, tzw. stalowszarej. Mamy tu do czynienia z przygodnymi ogniskami, używanymi przez bardzo krótki okres, być może w czasie żniwnym.

Ponadto przy zach. profilu wykopu stwierdzono ślady słupa o płaskim zakończeniu, białego na głębokość ok. 25 cm.

W wykopie drugim zbadano dwa paleniska: XXXI (w rogu płn.-zach.) oraz XXXII (przy profilu pld.), jak też jamę wędzarską XXXIII (przy profilu wsch.).

Palenisko XXXI zarysowało się w kształcie dużej owalnej plamy, wyróżniającej się wyraźnie w żółtopomarańczowym podłożu (piasek i glina). Jednak bardzo cienka warstwa, około 5—8 cm, wskazuje na fakt krótkotrwałego jej używania. Wypełnisko stanowiła próchnica orna, przemieszana z soczewkami gliny, węgielkami drzewnymi, żwirem, polepą, drobnymi przepalonymi kamieniami, oraz kilka fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej. Nie znaleziono natomiast żadnych resztek pochodzenia zwierzęcego, mimo „szlamowania” warstwy kulturowej.

Palenisko XXXII posiada kształt okrągłej, małej plamy ciemnej barwy. Wypełnisko jego, grub. około 10 cm, stanowiła próchnica brunatna z małą domieszką węgielków. Ceramiki oraz szczątków zwierzęcych nie stwierdzono.

Jama XXXIII, szerokości około 70—80 cm i głębokości do 110 cm, wykopana w jasnożółtym piasku, posiadała kształt w przybliżeniu gruszkowaty o bardzo prostych ścianach w górnej części, rozszerzających się w dolnych partiach i przechodzących w dno nieckowate. Wypełnisko jej stanowi ciemnobrunatna próchnica przemieszana z węgielkami, popiołem i polepą. Ponadto w dolnej części wystąpiły regularne warstwy piasku przemieszanego z gliną, będące śladem po obrywach w trakcie jej eksploatacji. Znaleziono tu dużą ilość ceramiki, m. in. dno naczynia silnie zwężającego się ku do-

a

b

Ryc. 1. Biskupin, pow. Żnin, st. 2a, jama wędzarska XXX: a — profil, b — widok po wyeksplorowaniu

łowi oraz brzeg innego naczynia o ornamentach krzyżujących się zygzaków, wykonanym narzędziem grzebykowym. Z zabytków znaleziono tu srebrny „pierścionek” z drutu, średnicy około 2 cm (ryc. 2 c). Duża ilość kości i łusek rybich wskazuje na to, że mamy do czynienia z jamą wędzarską. Wydaje się jednak, że żadnego z dwu omówionych palenisk nie można z całą pewnością wiązać z tą jamą, ponieważ rysują się one zbyt nagle w stosunku do niej. Nie jest jednak wyłączone, że paleniska te uległy intensywnemu rozmyciu jeszcze w owych czasach.

Przy profilu zach. stwierdzono istnienie śladów po 4 słupach drewnianych, w postaci ciemnych, regularnych zagłębień w żółtym piasku. Słupy były wkopane do głęb. 20—25 cm i tylko jeden z nich miał zakończenie ostro zaciosane, reszta zaś płaskie.

W wykopie drugim znaleziono również kilka luźnych fragmentów ceramiki wczesnobrązowej, związanej z osadnictwem występującym na sąsiednich arach. Ponadto na osi wsch.—zach. wystąpiło na tym wykopie kilka równoległych pasów próchnicy brunatnej, szer. 25—30 cm, biegnących przez cały wykop i wyraźnie rysujących się w jasnożółtym piasku. Są to najprawdopodobniej ślady po orce nowożytniej, zastanawiające jest jednak to, że występują dość głęboko, około 45—50 cm od powierzchni ziemi, i w przekroju są płaskie.

Przy zach. profilu pierwszego wykopu natrafiono na pas, szerokości ok. 40—50 cm, jasnego piasku przemieszanego z drobnym żwirkiem. Pas ten krzyżował się z podobnym, przebiegającym do niego prostopadle przez wykop 2 i część przedzielającą oba wykopy, a nie eksplorowaną. Wykonanych kilka przekopów wykazało, iż mamy tu do czynienia z pęknięciem tektonicznym, kształtu klinowatego, rysującym się wyraźnie w jasnożółtym piasku, a wypełnionym warstewkami gliny oraz piasku koloru rdzawego. Podobne pęknięcie stwierdzono na arach sąsiadujących od północy.

Na płd.-wsch. stoku wzgórza zbadano 2 paleniska oraz 1 jamę; ślady dwóch dalszych zostały namierzone, ale ich zbadanie pozostawiono do przyszłego sezonu.

Palenisko XXXIV było wysunięte najdalej na północ z całej badanej grupy na stoku. Miało ono duże rozmiary, ok. 160×110 cm, oraz kształt owalny i wyraźnie odcinało się od podłoża jasnożółtego piasku. Wypełnisko jego stanowiła próchnica czarna, przemieszana z popiołem, węgielkami drzewnymi oraz małą ilością polepy. Grubość warstwy dochodziła do 15 cm. W środkowej części stwierdzono duże skupisko kamieni silnie przepalonych. Ceramika, która wystąpiła tu w dużej ilości, jest identyczna z ceramiką z sąsiadujących wykopów. Ponadto znaleziono tu przęślik dwustozkowy, zdobiony na powierzchni pierścieniowatymi rowkami, oraz resztki kości i łusek rybich i kości zwierzęcych.

Palenisko XXXV, podobnych rozmiarów, posiadało kształt owalny. Wypełnisko jego stanowiła próchnica przemieszana z dużą ilością węgielków drzewnych oraz popiołu. Grubość warstwy około 20 cm. W północnej części paleniska wystąpiło skupisko kamieni silnie przepalonych. Ponadto znaleziono pewną ilość kości zwierzęcych i łusek rybich oraz dużą ilość ceramiki identycznej z ceramiką z pobliskich jam i palenisk. Wśród ułamków stwierdzono kilkanaście fragmentów ręcznie lepionej ceramiki, jednak w przełomie identycznej z obtaczaną, ornamentowaną rowkami poziomymi. Część skorup znajdowała się pod kamieniami paleniska, poza tym znaleziono fragment nieozdobionej oprawki kościanej, prawdopodobnie noża (ryc. 2 d).

Oba paleniska uznać należy za ogniska do podsuszania ryb. Są one związane z jamami wędzarskimi, dotąd nie odkrytymi w najbliższym sąsiedztwie. Grubość warstw oraz stopień przepalania kamieni wskazują na długotrwałość ich używania.

Na koniec eksplorowano jamę XXXVI, nieregularną, wypełnioną próchnicą jasnobrunatną, przemieszaną z żółtym piaskiem. Na podstawie trudno uchwytnych da-

nych w stratygrafii oraz współwystępowania pewnej ilości ceramiki łużyckiej obok wczesnośredniowiecznej można przyjąć, że w okresie wczesnośredniowiecznym nastąpił wtórny wkop w jamę łużycką, która wyróżnia się w układzie warstwowym tylko nieco ciemniejszym zabarwieniem. Ceramika wczesnośredniowieczna identyczna z ceramiką z obu sąsiednich palenisk. Z zabytków natrafiono na fragment rogu częściowo obrabianego. Funkcja jamy jest nieokreślona, w każdym razie nie jest to jama wędzarska, bowiem brak jakichkolwiek śladów działalności ognia.

Zespół badany w tegorocznym sezonie jest niewątpliwie częścią składową dotąd zbadanego kompleksu przetwórczego, związanego z wędzeniem ryb. Chronologię pierwszą dla części zbadanej podała Z. Kołosówna² w 1950 r. na poł. IX i X w.³ i te ramy chronologiczne przyjmuję tymczasowo dla jam i palenisk zbadanych w br.

Zbadane jamy i paleniska świadczą, że zespół ten obejmuje duży teren, rozciągający się również na płd. i płd.-wsch. zboczu wzgórza, o czym świadczą zbadane w br. zespoły oraz ślady dalszych odkryte w trakcie orki, a znajdujące się dalej na wschód na tym samym zboczu.

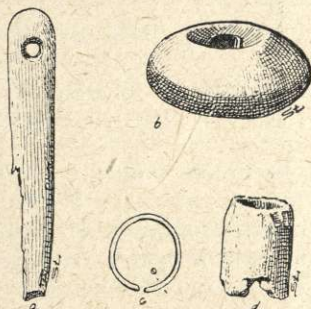
Na szczycie wzgórza, a więc w ramach 1 i 2 wykopu, stwierdzono następujący układ warstw:

I. próchnica orna brunatnoszara, grub. 20—25 cm.

II. warstwa przemieszanej gliny z piaskiem jasnożółtym.

III. warstwa jasnożółtego piasku (calec).

Warstwa II nie występuje równomiernie, w niektórych miejscach brak jej niemal zupełnie, np. w wsch. części pierwszego wykopu. O procesie zsuwania się gliny ze szczytu pisał już L. Rauhut⁴, na tym miejscu potwierdzić należy ten fakt oraz podkreślić, że stwierdzono również brak gliny na płd.-wsch. stoku wzgórza, przy jamach

Ryc. 2. Biskupin, pow. Żnin, st. 2a: a — fragment narzędzia kościanego z jamy XXX, b — przęślik gliniany z jamy XXX, c — srebrny pierścionek z drutu z jamy XXXIII, d — oprawka kościana z paleniska jamy XXXV. W. n.

XXXIV—XXXVI, gdzie pod warstwą próchnicy wystąpił bezpośrednio piasek biało-żółty.

Rozmiary, jak również grubość warstwy kulturowej jam i palenisk XXIX, XXX, XXXIV, XXXV wskazuje na długotrwałe ich używanie. Nie stwierdzono przy nich jednak żadnych śladów konstrukcji drewnianej przyrządów umożliwiających suszenie

² Z. Kołosówna, *Wczesnodziejowe wędzarnie ryb w Biskupinie, pow. Żnin*, „Sprawozd. PMA”, t. 3: 1950, s. 150—151.

³ Z. Rajewski, *O metodzie terenowych badań wczesnośredniowiecznych wiejskich zespołów osadniczych*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 22: 1955, s. 122—123, ryc. 3, 4, oraz tenże, *Wczesnośredniowieczne ośrodki wiejskie w świetle dotychczasowego stanu badań*, [w:] *Pierwsza sesja archeologiczna IHKM PAN 1955*, Warszawa—Wrocław 1957, s. 310.

⁴ L. Rauhut, *Ślady osadnictwa kultury iwieńskiej na stanowisku 2a w Biskupinie, pow. Żnin*, „Wiad. Archeol.”, t. 20: 1954, s. 252—253.

ryb⁵. Resztki kości i łusek rybich, szczególnie z jamy XXIX, świadczą wyraźnie, iż wędzono tu bardzo duże ryby. Znalezione w jamach i paleniskach resztki kości zwierzęcych potwierdzają możliwość wędzenia mięsa nie tylko do natychmiastowego spożycia, ale i na większą skalę. Ceramika jest we wszystkich jamach i paleniskach niemal identyczna. Z fragmentów ceramiki z paleniska XXX i XXXIV uda się zrekonstruować kilka naczyń.

Z zabytków na uwagę zasługują: domniemany pierścionek srebrny z drutu oraz gliniany przęślik (ryc. 2 c, b). Podobne zabytki zostały odkryte w Biskupinie na st. 4 i są one dość powszechne w tym okresie. W stosunku do przęślika należy stwierdzić, iż podobne typy występują dość licznie w Biskupinie na st. 4, gdzie datowane są na VII—XI w.⁶ Podobne mamy z Gniezna⁷, gdzie występują od VIII do XIII w.⁸ Natomiast co do domniemanego pierścionka srebrnego z drutu, skłonny jestem w nim widzieć raczej kabłączek małych rozmiarów. Zagadkowy jest tylko fakt wystąpienia przęślika w palenisku, kabłączek natomiast mógł być zgubiony przy pracy, podobnie jak i oprawka kościana do noża (ryc. 2d).

Ponadto stwierdzono bardzo nikłe ślady w postaci zaledwie paru fragmentów luźno znalezionej ceramiki kultury wczesnobrązowej, prawdopodobnie iwieńskiej⁹, która wystąpiła na arach sąsiadujących od północy.

Zakład Archeologii Polski
IHKM PAN w Warszawie
Stacja Archeologiczna w Biskupinie

ЗБИГНЕВ БУКОВСКИ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЙ ОТЧЕТ ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ В БИСКУПИНЕ, РАЙ. ЖНИН, НА СТОЯНКЕ 2а В 1955 ГОДУ

В Бискупине на Стоянке 2а во время лета велись исследования в рамках Археологического Учебного Лагеря. Составляли они продолжение исследований предшествующих лет и относились к траншеям на вершине холма и на его юго-восточном скате.

На вершине холма открыто две ямы (нр. XXX и XXXIII), а также три очаги (нр. XXIX, XXXI, XXXII). Грушевидной формы ямы были выкопаны в ясно-желтой целине. Их содержимое составляли перемешанные слои коричневой и желтой земли, а также золы и глины. В них найдено немногочисленные фрагменты керамики, большое количество рыбьих костей и чешуи, а также костей животных. В яме XXXIII кроме этого найдено малое серебряное кольцо из проволоки в форме кружка. Очаги имели овальную форму (очаг нр. XXIX в размерах 2,5×1,2 м), были заполненные коричнево-черной землей с большой перемесью золы и дре-

⁵ Kołosówna, *op. cit.*, s. 147.

⁶ Z. Rajewski, *Gród staropolski na półwyspie Jeziora Biskupińskiego w pow. żnińskim*, [w:] *Gród prasłowiański w Biskupinie*, Poznań, 1938, s. 82 i tabl. LXIII, 13, 14, 16, 19; Z. Szafrńska, *Ornamenty na przęślikach wczesnośredniowiecznych z ziem polskich*, „*Slavia Antiqua*”, t. 3: 1952, s. 180, 188, ryc. 10.

⁷ Szafrńska, *op. cit.*, s. 182, ryc. 4 i s. 183, ryc. 10.

⁸ W. Hensel, *Ceramika z grodów piastowskich w Gnieźnie*, [w:] *Gniezno w zarysie dziejów (od VIII—XIII wieku) w świetle wykopalisk*, Poznań 1933, s. 164—165.

⁹ Rauhut, *l. c.*

весных угольков. В срединной части находилось сборище камней. В очагах найдено большое количество керамики и костей животных, а также глиняное биконическое пряслице (очаг нр. XXIX). По всей вероятности яма XXX и очаг XXIX составляют комплекс, на что указывает их одинаковое содержимое. Кроме того найдено два малые очаги со средневековой точеной стально-серой керамикой, а также следы пяти деревянных столбов, неопределенных ближе.

По юго-восточному скату открыто два очага (нр. XXXIV и XXXV) тоже овальных форм и одинакового содержимого, а также яму (нр. XXXVI), которую признано раннесредневековой, вкопанной в лужицкую, после которой сохранилось малое количество керамики.

Исследованный комплекс является составной частью до сих пор откопанного комплекса связанного с копчением рыб а может быть и мяса для собственной пользы. Хронологию определяет половина IX—X веков. Открытые, но не исследованные, дальние ямы и очаги свидетельствуют о том, что занимает он большую площадь. Кроме того констатировано незаметные следы раннебронзовой культуры, вероятно ивенской, которая обнаружилась на соседних арах.

ZBIGNIEW BUKOWSKI

INTERIM REPORT ON ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS ON SITE 2a AT BISKUPIN, DISTRICT ŻNIN, IN 1955

Site 2a in Biskupin was explored under the scheme of Archaeological Camps for students. The explorations were in continuation of earlier investigations and were centred on the top of the hill in Biskupin and on its south-east slope.

On the top of the hill two pits (XXX and XXXIII) and three hearths of open fires (XXIX, XXXI and XXXII) were discovered. The pits were pearshaped and were dug into a light yellow soil. They were filled with brownish and yellow soil, ash and clay. Very few fragments of earthenware, large amounts of fish bones and scales, and animal bones were found in them. In pit XXXIII there was a ring of silver wire. The hearths were oval (dimensions of hearth XXIX were 2,5×1,2 metres) and were filled with brown-black soil containing a high proportion of ash and charcoal. Stones were heaped in the centres of the hearths. Numerous fragments of broken earthen vessels, animal bones and one clay biconical distaff point (hearth XXIX) were found in them. Most probably pit XXX and hearth XXIX formed a whole as the material in them was exactly the same. Moreover, two small hearths of fires containing fragments of medieval, steel-grey pottery shaped on a potter's wheel and prints of five poles of unknown significance were found.

On the south-east slope of the hill two oval hearths (XXXIV and XXXV) filled with the same material and one pit (XXXVI) were uncovered. The pit was identified as early medieval and had been dug into an earlier pit of the Lusatian culture. Few fragments of pottery from both periods were found.

The findings described here formed part of a larger site on which fish and on a smaller scale meat — possible only for the needs of the fishermen — were smoked. The findings were dated at 850 — 1000 A. C. Other pits and hearths were found but were left unexplored. They seem to indicate that the fish-smoking site extended over a fairly large area. Moreover, in the neighbourhood of the present explorations faint traces dated at the early stages of the Bronze Age, probably of the Iwno culture, were found.

